

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ЛИННИК Леся Миколаївна

УДК 37.013.42-0.53.6

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ
РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки Волинського державного університету імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник –	доктор педагогічних наук, професор Гусак Петро Миколайович , Волинський державний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедри соціальної педагогіки.
Офіційні опоненти –	доктор педагогічних наук, професор Кондрашова Лідія Валентинівна , Криворізький державний педагогічний університет, завідувач кафедри педагогіки, проректор з наукової роботи.
	кандидат педагогічних наук, доцент Карпенко Олена Георгіївна , Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри теорії та технології соціальної роботи.
Провідна установа –	Запорізький національний університет, кафедра проблем управління та соціальної педагогіки, Міністерство освіти і науки, м. Запоріжжя.

Захист дисертації відбудеться: «__» _____ 2006 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано: «__» _____ 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Шевнюк О. Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження. Реалізація положень Закону України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки» (2003 р.), постанов Міністерства освіти та науки та Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України передбачає розв'язання багатьох актуальних проблем, пов'язаних із вихованням майбутнього покоління. Однак у наш час, коли недостатньо чітко визначені життєві орієнтири, процес формування юних громадян є досить складним і суперечливим. Констатується розповсюдження різних негативних явищ серед шкільної молоді, зокрема, проявів важковихованості, девіантної поведінки. Результати аналізу соціально-педагогічної практики показують, що однією з головних причин такої ситуації є формалізм в організації соціально-педагогічної профілактичної роботи. У зв'язку з цим перед суспільством, школою, соціально-педагогічними службами постають завдання пошуку технологій соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними.

Різні аспекти порушеної проблеми знайшли висвітлення в роботах сучасних теоретиків соціально-педагогічної думки: Л. В. Галагузової, І. Д. Зверевої, І. В. Козубовської, Л. В. Мардахасва – значення соціальної норми при оцінці поведінки вихованця; Р. Р. Каримової, О. Г. Карпенко, І. М. Ковчиної, Н. М. Лавриченко, М. П. Лукашевича, Р. В. Овчарової, Д. І. Пашенко, О. І. Холостової – особливості соціалізації неповнолітніх. Понятійно-категоріальний апарат, що відображає девіантну поведінку, представлено у роботах Л. П. Вовк, І. Я. Гілінського, Л. М. Новотворцевої, її критерії визначаються А. Й. Капською, Б. Ф. Райським, М. Раттером. Характеристиці понять вихованості та важковихованості присвячені роботи Н. Н. Верцинської, І. Б. Закирової, А. І. Кочетова. Особливості підліткового віку як передумови виникнення девіантної поведінки висвітлені І. С. Булах, Г. Крайком, В. С. Мухиною, Ф. Райсом. Положення технології соціально-педагогічної профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі були розроблені Р. Х. Вайнолою, Н. В. Гузій, Н. В. Заверико, Г. М. Лактіоною, В. М. Оржеховською, І. В. Пешєю, Ю. Д. Руденком, Л. О. Савенковою.

Дослідження ряду вчених акцентують необхідність врахування саме типологічних особливостей важковиховуваних при організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з ними (М. А. Алемаскін, А. Я. Арет, Н. В. Касярум, Г. В. Козубовська, Б. Ф. Райський, А. М. Сизоненко).

Проте, можемо констатувати, що соціально-педагогічні засади означеної проблеми розкриті далеко не повною мірою. Відсутні єдиний понятійний апарат, ґрунтовна класифікація поведінкових відхилень та градація неповнолітніх, що їх проявляють. Недостатньо чітко висвітлена проблема

важковихованості в розрізі понять «соціальна норма» й «відхилення від норми», зв'язок її з проблемою девіантної поведінки. Це вимагає конкретизації теоретичних основ попередження важковихованості.

Встановлено, що важковихованість співвідносна з груповою формою діяльності людей. При чому в основі групових різновидів девіантної поведінки як прояву важковихованості лежить принцип групового тиску. Це дозволяє констатувати, що у розв'язанні проблеми важковихованості підлітків необхідним є врахування специфічних особливостей цієї категорії неповнолітніх та їх схильності до групування. Однак профілактика часто будується без урахування цих психолого-педагогічних аспектів. Утруднює процес організації практичної роботи з важковиховуваними й недостатня чіткість організаційно-педагогічних аспектів соціально-педагогічної профілактики, які потребують вдосконалення системи роботи в цілому й забезпечення її технологізації.

Актуальність означеної проблеми зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: *«Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками»*.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є частиною наукової проблеми «Технології просвітницької роботи з дітьми та підлітками щодо профілактики ВІЛ/СНІД і популяризації здорового способу життя» (період 2002-2005 рр.) та комплексної теми «Соціально-педагогічні умови формування здорового способу життя підлітків» (№ державної реєстрації 0106U000270, період 01.01.2006 – 31.12.2008 рр.), над якими працює кафедра соціальної педагогіки Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28 листопада 2002 р., уточнена 2 лютого 2006 р. – протокол № 6) та узгоджена в бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 21.03.2006).

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної профілактики важковихованості неповнолітніх.

Предмет дослідження: зміст, форми, методи соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити вплив врахування соціально-педагогічних засад профілактичної роботи на її організацію з важковиховуваними підлітками.

Гіпотеза дослідження: ефективність профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками цілеспрямовано забезпечується соціально-педагогічними засадами її організації: врахуванням соціальної специфіки явища важковихованості; диференціацією змісту, методів, форм

соціально-педагогічної профілактичної роботи відповідно до типологічних особливостей важковиховуваних підлітків; технологізацією соціально-педагогічної профілактичної роботи.

Відповідно до мети та гіпотези **дослідження** передбачалося розв'язати такі **завдання**:

1. Розкрити психолого-педагогічну сутність явища важковиховуваності в розрізі феноменів соціальної норми і відхилення від норми у поведінці.

2. Проаналізувати підходи до організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, розкрити їх характерні риси.

3. Дослідити стан організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками в сучасній загальноосвітній школі.

4. Визначити соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками.

5. Перевірити вплив врахування соціально-педагогічних засад профілактичної роботи на її організацію з важковиховуваними підлітками.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є Національна доктрина розвитку освіти України у ХХ ст., Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», Закони України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки», «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді України»; концептуальні положення філософії, психології, соціальної педагогіки щодо проблем порушення соціалізації у молодіжному середовищі (В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, П. М. Гусак, Л. П. Сущенко, О. Т. Шпак); положення психології про активну перетворюючу роль діяльності (А. Бандура, Л. С. Виготський, М. С. Коган, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв); психолого-педагогічні концепції формування особистості підлітка (Л. М. Божович, Е. Еріксон, В. Кеннет, Г. Крайг, М. Раттер); педагогічні теорії щодо розвитку особистості в системі соціально-виховної роботи (І. Д. Зверева, О. В. Киричук, Л. В. Кондрашова, Т. І. Сущенко); соціально-педагогічні основи запобігання відхиленням у поведінці школярів (А. Й. Капська, Ю. А. Клейберг, Н. М. Лавриченко, В. Д. Лютий, Л. І. Міщик, В. М. Оржеховська), положення про підходи до організації соціально-педагогічної профілактики важковиховуваності підлітків (Ф. Г. Ільїн, А. І. Кочетов, Е. Ш. Натанзон, А. М. Сизоненко, Л. М. Шемшурина).

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження були використані такі **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз філософської, соціологічної, психологічної та соціально-педагогічної літератури, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення досліджених даних, абстрагування, індукція та дедукція, моделювання) з метою обґрунтування вихідних положень дослідження, виявлення сутнісних

особливостей процесу соціально-педагогічної профілактики важковихованості; *емпіричні* (спостереження, бесіда, опитування, самодіагностика, вивчення результатів діяльності підлітків, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, методи статичної обробки експериментальних даних), що сприяли вивченню стану організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками в сучасній загальноосвітній школі та реалізації програми дослідження; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний) використовувався з метою перевірки впливу соціально-педагогічних засад профілактичної роботи на її організацію з важковиховуваними підліткам.

Експериментальна база дослідження. ЗОШ I-III ступенів № 25 м. Луцька, Луцька спеціалізована школа I-III ступенів № 5, Львівська спеціалізована школа I-III ступенів № 69, гімназія № 283 м. Києва, Берестечківська ЗОШ I-III ступенів, Гектарівська ЗОШ I-III ступенів та Мерв'янська ЗОШ I-III ступенів Горхівського району Волинської області. На формуальному етапі експерименту залучались студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Дослідження проводилося протягом 2002-2006 років у **три етапи**:

На першому етапі (2002-2003 рр.) здійснено аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної та соціально-педагогічної літератури з метою розробки концепції дослідження; визначено проблему, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи та завдання дослідження; спроектовано методика констатувального та формуального експериментів.

На другому етапі (2003-2005 рр.) проведено первинну апробацію розроблених матеріалів, визначено соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, внесено зміни та доповнення в методику формуального етапу експерименту.

На третьому етапі (2005-2006 рр.) узагальнено проміжні та кінцеві результати експериментально-дослідної роботи, здійснено їх науковий аналіз, розроблено форми впровадження в практику результатів дослідження; сформульовано висновки.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше визначено* соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, що суттєво розширює такий розділ соціальної педагогіки як технологія соціально-педагогічної діяльності у системі соціальних інститутів;

- *конкретизовано* сутність понять «соціальна норма», «соціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна дезадаптація» та «девіантна поведінка», що уточнюють понятійно-категоріальний апарат, який характеризує проблемні групи молоді;

– *систематизовано* зміст поняття «соціально-педагогічна профілактична робота» як основоположного при наданні соціально-педагогічної допомоги, що заснована на вивченні особистості важковиховуваного підлітка;

– *виведено* співвідношення і взаємозв'язок між важковиховуваністю та девіантною поведінкою як теоретичної основи соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними;

– *встановлено* критерії девіантної поведінки, що дозволяють підвищити ступінь чіткості діагностування таких вчинків у неповнолітніх;

– *виділено* основні вимоги до побудови типології важковиховуваних підлітків, які дають змогу конкретизувати роботу соціального педагога щодо формування профілактичних груп.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що *розроблено* технологію соціально-педагогічної профілактичної роботи на основі трьох діагностичних параметрів: характерологічних особливостей, вихованості та характеру девіантних проявів; *визначено* основні механізми реалізації соціально-педагогічних засад профілактичної роботи; *виділено* напрями підвищення ефективності соціально-педагогічної профілактичної роботи з типологічними групами важковиховуваних; *систематизовано* та здійснено подальшу розробку методик організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками; *розроблено* рекомендації для соціальних педагогів, вчителів, вихователів щодо їх втілення у площині практичної діяльності загальноосвітніх шкіл.

Впровадження результатів дослідження здійснено в роботу ЗОШ I-III ступенів № 25 м. Луцька (довідка № 340 від 21.10.05), Луцької спеціалізованої школи I-III ступенів № 5 (довідка № 158 від 24.05.06), гімназії № 283 м. Києва (довідка № 94 від 29.05.06), Львівської спеціалізованої школи I-III ступенів № 69 (довідка № 120 від 29.05.06), Берестечківської ЗОШ I-III ступенів (довідка № 33 від 22.04.06), МERV'янської ЗОШ I-III ступенів (довідка № 29 від 28.04.06) та Гектарівської ЗОШ I-II ступенів (довідка № 20 від 14.04.06) Горохівського району Волинської області; у Волинському державному університеті імені Лесі Українки (довідка № 3 / 2067 від 06.06.06).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його вихідних позицій; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті та завданням дослідження; дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези; репрезентативною вибіркою результатів експерименту, об'єктивністю критеріїв оцінювання кількісних та якісних показників експериментальних даних.

Особистий внесок здобувача. У спільній публікації з проф. П. М. Гусаком автором представлено зміст самостійно розроблених навчальних модулів спецкурсу «Методологія і методика вивчення неповнолітніх правопорушників»,

де розглядаються соціально-педагогічна сутність явища важковихованості та його проявів, ознаки важковихованості підлітків, обґрунтовується взаємозв'язок означеного поняття з суміжними, пропонується система діагностичного інструментарію, відповідних опитувальників.

У спільній публікації з І. М. Линник автором подано дані власного дослідження впливу сім'ї на виникнення девіантної поведінки підлітків; як співавтор статті Линник Л. М. брала участь у постановці її основної ідеї та обґрунтуванні мети.

Апробація результатів дослідження здійснювалась під час експериментальної роботи в ЗОШ № 25 м. Луцька та Луцької спеціалізованої школи № 5. Основні теоретичні та практичні положення обговорювались на наукових конференціях різного рівня: Міжнародній науковій студентській конференції «Обличчя соціальної держави» (22-23 березня 2006 року, м. Київ), Першій міжнародній соціально-педагогічній конференції студентів і молодих науковців (26-27 квітня 2006 року, м. Луцьк), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогічна освіта, педагогічна наука» (4-5 листопада 2002 року, м. Луцьк), щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу «Дні науки» (25-26 квітня 2005 року, 18-19 квітня 2006 року, м. Луцьк). Окремі аспекти дослідження оприлюднювались на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Основний зміст дисертації відображено в 9 працях, 7 з яких є одноосібними. З них 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України. Результати дослідження оприлюднено в 3 доповідях на наукових конференціях.

Структура та обсяг дослідження. Основний текст дисертації викладено на 171 сторінці, що включають вступ, три розділи з висновками до кожного із них, загальні висновки. В дисертації міститься список використаних джерел (244 позиції), 6 додатків на 93 сторінках. Повний обсяг тексту дисертації становить 286 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, сформульовано завдання, окреслено методи дослідження, розкрито теоретичні та методологічні засади дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення роботи, особистий внесок здобувача; наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження у практику, відомості про структуру роботи.

У першому розділі *«Теоретичні аспекти соціально-педагогічної профілактики важковихованості підлітків»* здійснено історико-логічний

аналіз літератури з проблем важковиховуваності та девіантної поведінки; визначено основні підходи до профілактики підліткової важковиховуваності.

Виявлено, що різноманітність підходів до вивчення психолого-педагогічної проблеми девіантної поведінки підлітків зумовлює і різноманітність понять, які її розкривають. Так, поряд з поняттям «девіантність» в соціально-педагогічній літературі зустрічаються «важкий підліток», «важковиховуваний», «педагогічно занедбаний», «соціально занедбаний», «діти з відхиленням в моральному розвитку» тощо, що утруднює процес організації практичної соціально-педагогічної профілактичної роботи. Це вимагає їх чіткого розмежування шляхом визначення теоретичних основ порушеної проблеми і, насамперед, дослідження співвідношення поведінки нормальної та тієї, що не відповідає соціальній нормі.

Встановлено, що в основу норм сучасного виховання покладено загальноприйнятні правила поведінки. Ними виступають соціальні норми. Вони закріплюють таку поведінку, що виражає типові соціальні зв'язки та відносини, характерні для більшості представників соціальної групи. Принциповим критерієм, який відділяє категорію «соціальна норма» від девіації, є руйнівний вплив останньої, що являє собою реальну загрозу фізичному чи соціальному виживанню оточуючих. Коли йдеться про готовність засвоювати та реалізовувати соціальні норми на практиці, ми оперуємо поняттями вихованості та важковиховуваності, котрі розкривають стан особистості як об'єкта соціально-педагогічного впливу. Процес і результат засвоєння соціальних норм у ході соціалізації визначається поняттями адаптивної поведінки та дезадаптованої, котра може характеризуватись асоціальними проявами, зокрема девіантними. Ці поняття позначають стан особистості як суб'єкта соціальної діяльності.

Рис. 1. дозволяє встановити місце важковиховуваності та девіантної поведінки в системі суміжних понять.

Рис. 1. Важковиховуваність у системі суміжних понять

Вихідною ознакою важковихованості визначено антисоціальну спрямованість особистості, поведінковими показниками котрої виступають систематично здійснювані вчинки, що завдають безпосередньої шкоди оточуючим учня. Важковихованість співвідносна з груповою формою діяльності неповнолітнього. Зокрема, у підлітків, виходячи з їх вікових особливостей, прийняття групових поглядів поєднується з придушенням власних сумнівів у нормативності своєї поведінки, що часто сприяє становленню у них групових форм девіантної поведінки. В сфері педагогічного впливу лежать, насамперед, групові форми девіантної поведінки, котрі можуть не відповідати культурним, соціальним, правовим нормам.

Девіантну поведінку, що не відповідає соціальним нормам, визначено як основний прояв важковихованості, котрий не веде до небезпечних наслідків для оточуючих. Виділено такі *критерії девіантної поведінки*: систематична повторюваність; соціально-деструктивна спрямованість; тривалість дії; порушення норм моралі, що прийняті на певному рівні соціального і культурного розвитку соціальної спільноти; активність і пасивність неприйняття типових норм; невідповідність нормам вікових особливостей і статевої приналежності неповнолітнього; вихід за межі індивідуальних варіацій; змінність реакції, що дає підстави стверджувати про необхідність і можливість проведення результативної профілактичної роботи.

Підкреслимо, що в нашому розумінні, «важковихованість» і «девіантна поведінка» – це два самостійних поняття, які характеризують, хоча й пов'язані між собою, але різні феномени.

На основі аналізу наявної масової практики соціально-педагогічної профілактичної роботи доведено необхідність удосконалення її організації в цілому й забезпечення її технологізації, а з іншого боку, врахування загальних, типологічних та індивідуальних особливостей неповнолітнього при вирішенні конкретних проблем. Вивчення досвіду педагогів-практиків, що безпосередньо займаються профілактичною роботою (378 респондентів) довело, що реалізація відповідних підходів потребує, насамперед, визначення їх соціально-педагогічних засад та місця в організації профілактичної роботи.

Виявлено, що врахування типологічних особливостей кожної групи неповнолітніх та їх схильності до групування допомагає виробляти науково обґрунтовану стратегію і тактику соціально-педагогічної профілактичної роботи з ними.

Визначено, що розробка класифікації важковиховуваних підлітків вимагає використання вже існуючих типологій лише як своєрідної основи, з обов'язковим уточненням її ознаками, виділеними у процесі практичної роботи – і в результаті цього формування власної робочої типології.

Доведено, що завдання соціального педагога полягає в тому, щоби, спираючись на основні підходи до організації соціально-педагогічної

профілактичної роботи та маючи на увазі вплив на *цілісну* особистість важковихованого, сприяти створенню обумовленої його *індивідуальними* та *типологічним* особливостями й умовами життєдіяльності *системи* соціально-педагогічних ситуацій, в яких найбільш результативно реалізувалися б *комплекси* профілактично-виховних заходів, які включають взаємопов'язаний прямий і опосередкований соціально-педагогічний вплив на важковихованого підлітка. Опора на означені теоретичні аспекти дозволяє розробляти й організаційно-педагогічні аспекти профілактичної роботи.

У другому розділі **«Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними в умовах загальноосвітньої школи»** проаналізовано стан профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками в сучасній школі, визначено соціально-педагогічні засади її організації, представлено модель проведення формувального експерименту.

У результаті проведеного на етапі констатувального експерименту опитування педагогів (378 осіб) і важковиховуваних підлітків (279 осіб), виявлено ряд труднощів і проблем, які ускладнюють процес організації профілактики. Встановлено, що, незважаючи на гостроту порушеної проблеми, їй приділяється недостатня увага при організації методичної роботи на різних її рівнях. Зокрема, мають місце неточності в оцінці проявів важковихованості (45 % респондентів). Цим, в свою чергу, зумовлено сприймання як важковиховуваних тих підлітків, які особливо гостро переживають вікову кризу, або потребують допомоги спеціалістів-дефектологів, лікарів. Існує невідповідність між розумінням девіантної поведінки педагогами (як негативних якостей) та важковиховуваними підлітками (як вбивство, крадіжки, зґвалтування, словесна агресія); останні дещо занижують межу допустимого у своїх вчинках. Відповіді підлітків свідчать про недостатню продуманість змісту занять та організації дозвілля (підлітки порушують поведінку «від нудьги» – 45 %). Виявлено також відсутність справжніх авторитетів серед батьків, однолітків, що стимулює підлітків наслідувати «героїв» вулиці.

На основі аналізу практики соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними також доведено, що внутрішніми передумовами асоціальних проявів виступають характерологічні особливості та рівень морально-етичного розвитку, котрий відображається у спрямованості особистості. Спираючись на означене, виведено залежність: якщо девіантна поведінка – основний прояв важковихованості, то нейтралізація або ж хоча б зменшення чисельності проявів девіантної поведінки є свідченням того, що важковихованість теж починає нейтралізуватися і намічаються основи переходу до стану вихованості; а, по-друге, про нормальний розвиток особистості як суб'єкта соціальної діяльності свідчить відповідність його критеріям вихованості.

Водночас, в нашому розумінні, принципово неправильно говорити про корекцію лише девіантної поведінки, оскільки вона є зовнішнім проявом.

Встановлені особливості профілактики підліткової важковиховуваності було враховано при розробці моделі технології соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними (рис. 2).

Рис. 2. Модель соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками

Таким чином, проаналізовані вище понятійно-категоріальний апарат порушеної проблеми та основні положення підходів до профілактики важковиховуваності нами відображено в теоретичних аспектах соціально-педагогічних засад профілактичної роботи.

Необхідними і достатніми соціально-педагогічними засадами в організаційно-педагогічному аспекті визначено технологізацію профілактичного процесу та диференційований підхід до його організації. Вони сприяють системності соціально-педагогічної профілактики, удосконаленню її в цілому. Технологізація забезпечує чіткість і прогнозованість соціально-педагогічного профілактичного процесу, а також спрямовується на розділення його на внутрішні взаємопов'язані етапи, операції.

Встановлено, що диференціацію змісту, методів, форм соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними соціальному педагогу необхідно здійснювати враховуючи такі *класифікаційні ознаки*: організаційно-педагогічні (типологія обумовлює місце проведення профілактичної роботи, умови й осіб, які будуть її проводити); соціально-педагогічні (типологія базується на визначенні спрямованості особистості, оскільки в ній проявляються мотиви людини, внутрішні стимули її дій); психолого-педагогічні (типологія відображає конкретні соціально-педагогічні завдання, зокрема, нормалізацією характерологічних особливостей).

Психолого-педагогічні аспекти соціально-педагогічних засад профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками розкрито в *характеристиках умовних профілактичних груп*. Їх було виділено соціальними педагогами й уточнено з педагогічними колективами в ході дослідження:

– «*вразливі*» – підлітки з високим рівнем тривожності та дезадаптації, котрі є основними чинниками їх девіантної поведінки. Спільним для них є: емоційна напруженість; швидка зміна настрою; ізольованість у групі однолітків; похмурість; постійне очікування негативних оцінок; емоційна вразливість, нервозність; апатія, безініціативність. Однак у них достатньо розвинені комунікативні здібності; прояви девіантної поведінки зумовлені дезадаптуючими ситуаціями. Спрямованість нестійка; характерне порушення культурних норм, рідше соціальних; недоліки поведінки – результат несформованості позитивного досвіду.

– «*конфліктні*» – підлітки з низьким рівнем комунікативних здібностей, високим рівнем конфліктності. Спільним для них є: труднощі у встановленні контактів з однолітками; прагнення проводити час наодинці; важке переживання образ; хвороблива реакція на критику; прояв негативізму; часто шкідують про свої помилки, однак не визнають цього. Спрямованість носить переважно конфліктний характер; домінує порушення соціальних норм.

– «*самовпевнені*» – підлітки, для яких характерна завищена самооцінка, висока схильність до ризику. Для них характерні: комунікабельність, хоча й проблеми у взаєминах як з дорослими, так і однолітками; ревнивість; широке коло спілкування з метою пошуку друга; надмірна вимогливість до оточуючих поряд з безконтрольністю власних дій; схильність до образ; прагнення до лідерства; часто необдумані дії; некерованість поведінки. Спрямованість на себе, рідше – різкого негативного характеру; домінує порушення соціальних норм.

Означені соціально-педагогічні засади було покладено в основу побудови програми профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. Її апробацію здійснено в ході формувального експерименту.

У третьому розділі «*Дослідно-експериментальна перевірка ефективності організації профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками*» експериментально перевірено вплив соціально-педагогічних засад профілактичної роботи на її організацію з важковиховуваними підлітками, проаналізовано результати дослідно-експериментальної роботи, визначено напрями її оптимізації.

На формувальному етапі до експериментальної групи було включено 260 важковиховуваних підлітків і 226 «звичайних; до контрольної – 216 важковиховуваних і 207 «звичайних» підлітків», прояви девіантної поведінки яких епізодичні, що не можуть трактуватися як ознака важковиховуваності.

Зміст соціально-педагогічної профілактичної роботи з представниками кожної групи відображено у спеціально розроблених *програмах*: «Мотивація діяльності» – для «вразливих» – спрямований на подолання тривожності у шкільному середовищі та формування навичок досягнення емоційного комфорту; «Розвиток комунікативних умінь» – для «конфліктних» – ознайомлення їх з основними положеннями теорії спілкування та на основі

цього формування навичок ефективної взаємодії; «Профілактика агресивності» – для «самовпевнених» – попередження неадекватної самооцінки, розвиток позитивного ставлення до власного «Я» та оточуючих. Реалізація програм здійснювалась під керівництвом соціального педагога.

За результатами проведеної соціально-педагогічної профілактичної роботи з виділеними групами визначено *особливості її організації*: 1) якщо соціальний педагог сприяє підкресленню успіхів і досягнень підлітків профілактичної групи «вразливих», підтримує їх починання, то вони поступово закріплюються та стають нормою поведінки; 2) ключем до перевиховання представників профілактичної групи «конфліктних» повинна стати опора соціального педагога на такі якості цих підлітків як енергійність, наполегливість у досягненні поставленої мети, прагнення до престижу в поєднанні з напівсвідомим почуттям власної соціальної непотрібності; 3) для підлітків профілактичної групи «самовпевнених» особливе значення має зміна стереотипних форм реагування на поведінку. Соціальному педагогу доцільно підкреслена довіра до них; залучення їх не тільки до виконавської, а, перш за все, до організаторської діяльності, яка передбачає вироблення вміння не тільки керувати, а й підкорятися.

Встановлено, що проведення соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними передбачає, з одного боку, взаємодію класного керівника, соціального педагога і шкільного психолога, а з іншого – чітку диференціацію їх обов'язків та сфери впливу.

В нашому розумінні, соціальний педагог є з'єднувальною ланкою між педагогами-предметниками, класним керівником і шкільним психологом. Йому належить чільна роль при організації соціально-педагогічної профілактичної роботи, соціально-педагогічної просвіти батьків та роботи з громадськістю. Виділено такі *форми* співпраці його з іншими суб'єктами профілактики: консультації, що проводяться на підставі даних діагностики як окремих підлітків, так і класу в цілому; проведення практикумів з підлітками та їх батьками, де обговорюються питання етичного розвитку підлітків, важковиховуваності, девіантної поведінки, їх причини та шляхи попередження; семінари для підлітків, батьків, педагогів школи; спільне проведення батьківських зборів; відвідування соціальним педагогом навчальних занять і спостереження за підлітками на уроці; колективний аналіз інформації, отриманої фахівцями та класним керівником; проведення спільних заходів для підлітків тощо. За результатами цієї соціально-педагогічної діяльності встановлено основні *напрями її вдосконалення*: організація соціально-педагогічної профілактичної роботи щодо девіантної поведінки з орієнтацією на більш широкі вікові межі; зміщення акцентів у соціально-педагогічній профілактичній роботі на її диференціацію; врахування позиції підлітка як активного суб'єкта організації соціально-педагогічної

профілактичної роботи з важковиховуваними; доцільність застосування в соціально-педагогічній профілактичній роботі методів, які гальмують розвиток негативних якостей особистості підлітків, та стимулюють розвиток позитивних; організація соціально-педагогічної роботи з сім'єю, спрямованої на мобілізацію нейтралізуючого потенціалу сімейного середовища.

Виділено *принципи реалізації соціально-педагогічної профілактичної моделі*: гуманності; забезпечення своєчасності соціально-педагогічних заходів, їх превентивного характеру; диференційованості профілактики; послідовності в застосуванні різноманітних організаційно-профілактичних і адміністративно-виправних форм соціально-педагогічного впливу на особистість; генералізації позитивних якостей особистості підлітка; оптимізму.

Спираючись на основні результати дослідження важковиховуваності підлітків та проведену соціально-педагогічну профілактичну роботу з цією категорією неповнолітніх, було визначено *соціально-педагогічні умови*, які б сприяли попередженню девіантної поведінки: виховання законослухняності та дисциплінованості; формування зразків поведінки, сприятливих для позитивного мікроклімату в зоні перебування індивіда; формування стандартів поведінки, адекватних моральним та етичним нормам суспільства; розвиток самодисципліни та стресостійкості; вироблення вміння регулювати власні психологічні навантаження; формування здатності раціонально оцінювати об'єктивну ситуацію та контролювати адекватність власної поведінки соціальним вимогам; формування суспільно-цінних морально-етичних переконань і засад; розвиток активної, творчої позиції особистості, різнобічних і систематизованих інтересів.

Аналіз результатів проведеної соціально-педагогічної профілактичної роботи в експериментальній та контрольній групах здійснено на основі спеціально розроблених діагностичних карт. Виявлено, що середні показники діагностованих ознак представників обох груп змінилися (табл. 1.). Однак в експериментальній групі простежується більш суттєва динаміка як за окремими показниками, так і в цілому. Це зумовлено, на нашу думку, по-перше, переважанням коригувальної діяльності; невизначеністю соціально-педагогічних засад профілактичної роботи, яка проводилась з цією категорією підлітків, а при її проведенні – відсутністю діагностичної постановки мети, технології її досягнення, чіткого контролю, розподілу обов'язків. Встановлено, що наявність в експериментальній групі підлітків, діагностовані показники яких не змінилися або ж регресували, пов'язано зі значним відсотком пропусків ними профілактичних занять, свідомим ухилянням від соціально-педагогічних впливів, а також необхідністю більш тісної співпраці зі службами, що охопили б підлітків, які потребують, насамперед, психотерапевтичної допомоги. Або ж вплив сторонніх факторів компанії,

асоціальної сім'ї на них настільки сильний, що підліток потребує ізоляції від них, а тоді надання соціально-педагогічної допомоги.

Таблиця 1.

Динаміка середніх показників діагностичних параметрів важковиховуваності

Показники	Норма				Допустима норма				Зона ризику				Група ризику						
	до		після		до		після		до		після		до		після				
	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>	%	<i>а.п.</i>			
характерологічні особливості	–	–	–	–	ЕГ	41	107	60	156	ЕГ	32	83	25	65	ЕГ	27	70	15	39
	–	–	–	–	КГ	39	84	44	95	КГ	33	71	34	73	КГ	28	61	22	48
мра вихованості	–	–	–	–	ЕГ	27,5	71	47,5	123	ЕГ	35,3	92	26	68	ЕГ	37,2	97	26,5	69
	–	–	–	–	КГ	27,7	60	32,1	69	КГ	35,6	77	34,6	75	КГ	36,9	79	33,1	72
характер девіантних проявів	ЕГ	0	11,7	31	ЕГ	36,2	94	46,7	121	ЕГ	41	107	28,4	74	ЕГ	22,8	59	13,2	34
	КГ	0	4	9	КГ	35,8	77	39	84	КГ	42,4	92	38	82	КГ	21,8	47	19	41

Таким чином, узагальнення кількісних та якісних даних дозволяє констатувати, що врахування соціально-педагогічних засад профілактичної роботи повинно бути спрямоване на здійснення узгодженого впливу всієї системи профілактичних засобів на особистість важковиховуваного підлітка, передбачаючи: диференціацію цілей за всіма напрямками профілактичної роботи, узгодження намічених в їх здійсненні завдань; розподіл зусиль різних виконавців; єдність завдань програм соціального розвитку особистості; високий методичний рівень кожного соціально-педагогічного заходу; взаємозв'язок профілактичної роботи соціального педагога з підлітками в колективі ровесників, типологічних групах та індивідуальної соціально-педагогічної профілактичної роботи з ними.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуальної проблеми соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними, що виявляється в обґрунтуванні соціально-педагогічних засад, які обумовлюють зміст, форми, методи профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. Результати теоретичного і експериментального дослідження підтвердили гіпотезу, на якій вони ґрунтуються, засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Проблема пошуку шляхів підвищення ефективності соціально-педагогічної профілактичної роботи набула в останній час особливу актуальність у зв'язку зі зростанням у державі злочинності, зокрема, серед неповнолітніх. У сучасних умовах повинні принципово змінитися підходи до організації профілактичної роботи, щоби від заходів адміністративно-правового впливу перейти до надання соціально-педагогічної допомоги неповнолітньому. Така робота вимагає чіткого визначення її соціально-

педагогічних засад і глибоких спеціальних знань, які розкривають соціальну сутність явищ важковихованості та девіантної поведінки.

2. Психолого-педагогічна сутність явища важковихованості в розрізі феноменів соціальної норми і відхилення від норми у поведінці полягає в тому, що означене поняття розкриває стан особистості як об'єкта соціально-педагогічного впливу, зокрема, коли йдеться про готовність засвоювати і реалізовувати соціальні норми на практиці. Встановлено, якщо неповнолітній не засвоює позитивний соціальний досвід, не може адаптуватися до зразків поведінки і вимог вихователя, то процес соціалізації призводить до важковихованості. Важковихованість співвідносна з груповою формою діяльності неповнолітніх. Її поведінковим показником може виступати девіантна поведінка. Девіантну поведінку, що не відповідає соціальним нормам, визначено як основний прояв важковихованості, що не веде до небезпечних наслідків для оточуючих.

3. Аналіз підходів до організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками доводить необхідність врахування загальних, типологічних та індивідуальних особливостей неповнолітнього при вирішенні конкретних проблем. Інноваційний характер отриманих висновків полягає в тому, що виведено залежність: якщо соціальний педагог, спираючись на індивідуальні та типологічні особливості важковиховуваних, основні підходи до організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з ними, сприяє створенню системи соціально-педагогічних ситуацій, в яких найбільш результативно реалізувалися б комплекси профілактично-виховних заходів, то це забезпечує взаємопов'язаний прямий і опосередкований соціально-педагогічний вплив на цілісну особистість важковиховуваного підлітка. Опора на означені теоретичні положення дозволяє розробляти й практичні аспекти соціально-педагогічних засад профілактичної роботи.

4. Встановлено, що, незважаючи на гостроту порушеної проблеми, їй приділяється недостатня увага при організації соціально-педагогічної профілактичної роботи на різних її рівнях в сучасній загальноосвітній школі. В результаті дослідження виявлено такі основні проблеми: існують неточності в розкритті педагогами проявів важковихованості, розбіжності в оцінці вчинків підлітками та педагогами; мають місце факти недостатньої продуманості змісту занять та організації дозвілля неповнолітніх. Констатовано, що такі невідповідності можна пояснити набуттям необхідних знань цими фахівцями вже у процесі практики шляхом проб і помилок. Виявлено, що організація змістовної соціально-педагогічної профілактичної роботи вимагає ґрунтовної підготовки соціального педагога – знань індивідуальних особливостей учнів; шляхів формування та

розвитку учнівського колективу; психології малих груп; соціального та морального стану сім'ї.

5. Підтверджено вплив виділених соціально-педагогічних засад профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, які включають: теоретичні (положення, що розкривають проблему важковиховуваності та проблему підходів до попередження важковиховуваності підлітків); психолого-педагогічні (специфіка соціально-педагогічної профілактичної роботи з типологічними групами важковиховуваних підлітків) та організаційно-педагогічні (технологізація профілактичної роботи та диференціація змісту, методів, форм соціально-педагогічної профілактичної роботи). У науковій логіці організації профілактичної роботи відображено означені соціально-педагогічні засади: рання коригувальна профілактика характерологічних особливостей стимулює підвищення вихованості, що зумовлює пом'якшення характеру девіантної поведінки.

6. Втілення визначених соціально-педагогічних засад сприяло оптимізації профілактичної роботи з важковиховуваними, аналізу існуючих її недоліків. Доведено необхідність диференціювання окремих видів соціально-педагогічної роботи між соціальним педагогом, психологом та класним керівником та визначення чільної ролі соціального педагога при організації профілактичної роботи. Розроблено рекомендації для соціальних педагогів, вчителів, вихователів щодо їх втілення у площині практичної діяльності загальноосвітніх шкіл.

Отримані результати формуального експерименту (зниження частоти проявів девіантної поведінки у важковиховуваних підлітків експериментальних груп на 11,7 % порівняно з контрольною групою – 4 %) підтвердили вплив висунутих у гіпотезі соціально-педагогічних засад профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками в загальноосвітній школі на зміст, форми, методи роботи з такими неповнолітніми. Це сприяло підвищенню рівня вихованості та зменшенню частоти проявів девіантної поведінки у даній категорії неповнолітніх.

Запропоновані методи дослідження не висчерпують повною мірою всіх аспектів означеної проблеми. Перспективним, на нашу думку, є розробка на основі визначених соціально-педагогічних засад окремих аспектів роботи з сім'ями важковиховуваних; потребує подальшої деталізації вивчення окремих напрямів співпраці з іншими інститутами соціалізації неповнолітніх.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Линник Л. М. Попередження відхилень у поведінці молодших школярів у контексті національного виховання // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2002. – Вип. 4. – С. 136-143.

2. Линник Л. М. Формування у студентів знань про специфіку реалізації диференційованого підходу в процесі виховної роботи з важкими учнями // Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник. – Луцьк, 2002. – Вип. 4 (36) – С. 40-41.

3. Гусак П. М., Линник Л. М. Методологія і методика вивчення неповнолітніх правопорушників. Навчальна програма // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2003. – Вип. 1. – С. 27-44. *(Автором представлено зміст самостійно розроблених модулів навчальної програми).*

4. Линник Л. М. Диференціація понять «норма» і «відхилення від норми» у поведінці як передумова роботи з важковиховуваними дітьми // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2003. – Вип. 3-4. – С. 149-155.

5. Линник Л. М. Диференційований підхід у вихованні: необхідність чи данина моді // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2004. – Вип. 2. – С. 115-120.

6. Линник Л. М. Результати дослідження стійкості та змісту інтересів важковиховуваних підлітків // Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник. – Луцьк, 2004. – Вип. 4. – С. 60-63.

7. Линник Л. М. Важковиховувані діти: вплив сімейного середовища // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал – К., 2003. – № 1. – С. 93-99.

8. Линник Л. М., Линник І. М. Залучення волонтерів до роботи з сім'ями дітей, які мають відхилення від норм у поведінці // Волонтерство як ресурс соціальної роботи в громаді. Міжнародна наукова конференція для студентів та аспірантів «Обличчя соціальної держави». Зб. ст. – К: Християнський Дитячий Фонд, 2006. – С. 57-61. *(Автором подано дані власного дослідження впливу сім'ї на виникнення девіантної поведінки підлітків).*

9. Линник Л. М. Особливості організації профілактичної роботи з важковиховуваними неповнолітніми на основі диференційованого підходу // Матеріали першої міжнародної соціально-педагогічної конференції. 26-27 квітня 2006 року. – Луцьк, 2006. – С. 45-49.

АНОТАЦІЇ

Линник Л. М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2006.

Здійснено теоретичне обґрунтування поняття «важковиховуваність» у поведінковому аспекті через поняття «соціальна норма» та «відхилення від норми», встановлено взаємозв'язок між важковиховуваністю та девіантною поведінкою, визначено критерії девіантної поведінки як прояву важковиховуваності. Девіантну поведінку визначено як основний прояв важковиховуваності, що не веде до небезпечних наслідків для оточуючих.

Виділено соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, а саме: теоретичні (положення, що розкривають проблему важковиховуваності в системі суміжних понять, та проблему підходів до попередження важковиховуваності підлітків); психолого-педагогічні (специфіка соціально-педагогічної профілактичної роботи з типологічними групами важковиховуваних підлітків) та організаційно-педагогічні (технологізація профілактичної роботи, що забезпечує її чіткість і прогнозованість; та диференціація змісту, методів, форм соціально-педагогічної профілактичної роботи). У науковій логіці організації профілактичної роботи відображено означені соціально-педагогічні засади: рання коригувальна профілактика характерологічних особливостей стимулює підвищення вихованості, що зумовлює пом'якшення характеру девіантної поведінки.

Виділено три умовні групи важковиховуваних підлітків з девіантною поведінкою («вразливі», «конфліктні», «самовпевнені») і визначено рекомендації щодо організації профілактичної роботи з ними.

Ключові слова: важковиховуваність, соціальна норма, відхилення від норми, девіантна поведінка, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічні засади профілактичної роботи.

Линник Л. Н. Социально-педагогические основы профилактической работы с трудновоспитуемыми подростками. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – К., 2006.

Диссертационное исследование посвящено актуальной проблеме социально-педагогической теории и практики – профилактике трудновоспитуемости подростков. В соответствии с выделенными заданиями определены теоретические аспекты профилактики трудновоспитуемости подростков через понятия «социальная норма» и «отклонение от нормы». Конкретизировано категории «социализация», «социальная адаптация», «воспитанность»; выведено соотношение и взаимосвязь между трудновоспитуемостью и девиантным поведением.

Определены критерии девиантного поведения: систематическая повторяемость; социально-деструктивная направленность; длительность действия; несоответствие нормам морали; активность и пассивность непринятия типичных социальных норм; несоответствие нормам возрастных особенностей и половой принадлежности ребенка; выход за пределы индивидуальных вариаций; переменность реакции, что дает основания утверждать о необходимости и возможности организации результативной социально-педагогической профилактической работы.

Необходимыми социально-педагогическими основами профилактической работы с трудновоспитуемыми подростками определено: теоретические (проблема трудновоспитуемости в системе смежных понятий и проблема подходов к предупреждению трудновоспитуемости подростков); психолого-педагогические (особенности социально-педагогической профилактической работы с группами трудновоспитуемых подростков) и организационно-педагогические (технологизация профилактической работы, что обеспечивает ее четкость и прогнозируемость; дифференциация содержания, методов, форм социально-педагогической профилактической работы). Научная логика организации профилактической работы отражает указанные социально-педагогические основы: ранняя корректирующая профилактика характерологических особенностей стимулирует повышение воспитанности, что предопределяет смягчение характера девиантного поведения.

Разработана модель профилактической работы на основе трех диагностических параметров: характерологические особенности, воспитуемость и воспитанность, характер девиантного поведения. На их основе созданы соответствующие диагностические карты, которые позволяют проследить динамику каждого параметра как индивидуально у трудновоспитуемого, так и в типологической группе.

Определены принципы реализации социально-педагогической профилактической модели: гуманности; обеспечения своевременности социально-педагогических мероприятий, их превентивного характера; дифференцированности профилактики; последовательности в применении разнообразных организационно-профилактических и административно-исправительных форм социально-педагогического влияния на личность; генерализации позитивных качеств личности подростка; оптимизма.

Произведена зависимость, что задание социального педагога заключается в том, чтобы, учитывая индивидуальные и типологические особенности трудновоспитуемых, основные подходы к организации социально-педагогической профилактической работы с ними, способствовать созданию системы социально-педагогических ситуаций, в которых наиболее результативно реализовались бы комплексы профилактически-воспитательных мероприятий, которые включают прямое

и опосредствованное социально-педагогическое влияние на трудновоспитуемого подростка.

Доказано, что учет типологических особенностей каждой группы трудновоспитуемых подростков позволяет выбрать основные направления в социально-педагогической профилактической работе с ними, учитывая специфику проявлений педагогических трудностей. При построении типологии трудновоспитуемых подростков необходимо учитывать, что разработанные типологии следует использовать как своеобразную основу, на которую налагаются признаки, выделенные в процессе практической работы, и в результате этого формировать собственную рабочую типологию, которая не противоречит принципиальным требованиям к ее созданию.

Психолого-педагогические аспекты социально-педагогических основ профилактической работы с трудновоспитуемыми подростками раскрыты в характеристиках условных профилактических групп («впечатлительные», «конфликтные», «самонадеянные»).

Ключевые слова: трудновоспитуемость, социальная норма, отклонение от нормы, девиантное поведение, социально-педагогическая профилактика, социально-педагогические основы профилактической работы.

Linnic L. N. Social-pedagogical principles of prevention work with awkward teenagers. – Manuscript.

The thesis for a candidate's degree on a specialty 13.00.05 – social pedagogic. M. P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2006.

The notion of «disturbance in upbringing» through notion «social norm» and «deviation from a norm» is exposed, intercommunication between disturbance in upbringing and deviation conduct is set, and the criteria of deviating conduct as a display of disturbance in upbringing are determine. The deviation conduct as a basic display of disturbance in upbringing is determined.

Social-pedagogical principles of prevention work with awkward teenagers are determine, namely: theoretical (positions, which expose the problem of disturbance in upbringing in the system of contiguous notions, and problem of approaches to warning of awkward teenagers); psychologically-pedagogical (specific of social-pedagogical prevention work with the groups of awkward teenagers) and organizational-pedagogical (development of technology of prevention work; and the differentiated approach to it organization). The noted social-pedagogical bases of organization of prevention work are represented in scientific logic: the early correcting prophylaxis of character features stimulates the rise of breeding that predetermines softening of pattern of deviation behavior. The model of prevention work is developed on the basis of three diagnostic parameters: character features, pliability to the educate of influencing and breeding, character of display of deviations from a norm in the conduct.

Three conditional groups of difficult teenagers with the deviation conduct were selected as a result of («impressionable», «conflict», «presumptuous»). Recommendations to prophylactic work organization are definite in relation.

Key words: disturbance in upbringing, social norm, deviations from a norm, deviating conduct, social-pedagogical prevention work, social-pedagogical principles of prevention work.